

УДК 338.658

ДЕМЧУК Н.І., д-р екон. наук

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
natademchuk@mail.ru

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ДІАГНОСТУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

В дослідженні розглянуті завдання процесу діагностики фінансово-економічної діяльності в загальній системі управління підприємством: вивчення характеру дії економічних законів, визначення закономірностей та тенденцій розвитку економічних систем макrorівня. Надано комплексне обґрунтування бізнес-проектів і стратегій розвитку підприємства, що полягає в здійсненні контролю за досягненням цільових орієнтирів діяльності та ефективності використання ресурсів, пошуку резервів підвищення результативності економічної системи підприємства й прийняття управлінських рішень з реалізації виявлених резервів.

Ключові слова: процес фінансового діагностування; економічна діагностика; процес діагностики; управлінські рішення; стратегія розвитку підприємства.

Постановка проблеми. Актуальність та важливість обґрунтування процесу діагностики фінансово-економічної діяльності в загальній системі управління підприємством щодо напрямів вдосконалення процесу фінансово-економічного діагностування діяльності підприємств безперечно та потребує вивчення характеру дії економічних законів, визначення закономірностей та тенденцій розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам вдосконалення процесу фінансово-економічної діагностики діяльності підприємства присвячено ряд праць учених-економістів: Е. Альтмана, Т. Таффлера, Ж. Франсона, І. Романа, У. Бівера, Б. Колласса, російських – І. Георгіца, Н. Дмитрієва, Я. Вишнякової, А. Колосової, В. Шемякіної, Е. Короткова, Г. Іванова, А.П. Ковальова, А.І. Муравйова, А.П. Градова та українських – Л. Лігоненко, О. Стоянової, Л. Ситник, К. Залогіної, А. Дмитренка, І. Бланка, О.Г. Дмитрієвої, В.П. Савчука та О.О. Терещенка [1, 4, 5, 6, 7].

Мета і завдання дослідження – комплексне обґрунтування проектів і стратегій розвитку підприємства, що полягає в здійсненні контролю за досягненням цільових орієнтирів діяльності та ефективності використання ресурсів, пошуку резервів підвищення результативності економічної системи підприємства й прийняття управлінських рішень з реалізації виявлених резервів.

Матеріал і методика досліджень. В статті запропоновано теоретичне комплексне обґрунтування необхідності фінансово-економічного діагностування діяльності підприємства, згідно з неформалізованим методом аналізу, що ґрунтується на описуванні аналітичних процедур на логічному рівні.

Результати досліджень та їх обговорення. Економічну діагностику класифікують залежно від явищ, що підлягають фіксації: внутрішня та зовнішня діагностика; залежно від характеру дослідження: симптоматична та етіологічна діагностика. Етіологічна діагностика – система аналізу економічної діяльності підприємства, що побудована за принципом «від причини до симптому», тобто за зосередження основної уваги дослідника на встановленні причинно-наслідкових зв'язків між подіями внутрішнього та зовнішнього середовища господарювання. Така система дає змогу передбачати розвиток позитивних чи, навпаки, деструктивних процесів на підприємстві.

Симптоматична діагностика — це система аналізу, що передовсім фіксує позитивні чи негативні вияви різноманітних чинників, а потім досліджує їхні причинно-наслідкові зв'язки. За створення такої системи на підприємстві аналітики основну увагу приділяють достовірності та повноті фіксації змін внутрішнього та зовнішнього середовища, тобто система працює за принципом «від симптому до причини». Таким чином, процес діагностики економічної діяльності підприємства передбачає побудову системи аналізу, що уможливило задоволення потреб як внутрішніх, так і зовнішніх користувачів [8].

Процес діагностики – це не одноразова дія, а постійна систематична діяльність, ефективність якої значною мірою обумовлюється нагромадженням досвідом. Ефективність функціонування кожного підприємства залежить насамперед від того, відповідають чи не відповідають управлінські рішення реальному стану ринкового середовища господарювання (з урахуванням

власного потенціалу підприємства).

Базою для обґрунтування і прийняття оптимальних управлінських рішень має бути глибокий комплексний аналіз підприємства, у ході якого всі сфери діяльності підприємства оцінюються з позицій досягнення максимально можливого економічного результату за рахунок оптимально ефективного (у тому числі і з погляду ліквідності, уникнення ризику банкрутства) використання наявних ресурсів, передовсім фінансових.

Система економічної діагностики підприємства базується на використанні алгоритмів, технологій, методів і показників економічного аналізу, побудованих на інформаційній базі господарського обліку. З огляду на це, доцільно розглянути певні методологічні основи фінансово-економічного аналізу та господарського обліку, а потім сформулювати комплексну систему діагностики діяльності підприємства. У даному разі під системою діагностики слід розуміти єдність концепції, підходів, принципів, механізмів, технологій та конкретних алгоритмів постійного простежування цільових точок соціально-економічної системи підприємства [9].

З огляду на зазначені вище підходи необхідно розглянути завдання процесу діагностики фінансово-економічної діяльності в загальній системі управління підприємством: вивчення характеру дії економічних законів, визначення закономірностей та тенденцій розвитку економічних систем мікрорівня; комплексне обґрунтування всіх бізнес-проектів і стратегій розвитку підприємства; контроль за досягненням цільових орієнтирів діяльності, за ефективністю використання ресурсів; пошук резервів підвищення результативності економічної системи підприємства; прийняття управлінських рішень з реалізації виявлених резервів.

Як узагальнюючий етап розглянемо комплексну економічну діагностику, яка має відбуватися в три етапи: підготовчий, виконавчий і заключний. На підготовчому етапі відбувається прийняття рішення про проведення комплексної (загальної) економічної діагностики, здійснюється формулювання цілей, вивчення ресурсного забезпечення комплексної економічної діагностики. Далі проводиться детальне планування проведення діагностики, після чого здійснюється формування робочої групи, до складу якої можуть входити як провідні спеціалісти підприємства, так і зовнішні консультанти.

Виконавчий етап включає безпосереднє здійснення комплексної економічної діагностики підприємства, де проводиться збір матеріалів, встановлення системи показників, необхідних для проведення діагностики, здійснюється аналіз різних підсистем діяльності підприємства, оцінка отриманих результатів аналізу та формулювання висновків, що впливають із результатів аналізу та оцінки.

Під час здійснення комплексної (загальної) економічної діагностики діяльності підприємства необхідно провести діагностування конкурентних позицій, в якій функціонує дане підприємство, діагностику його потенціалу, оцінку вартості підприємства як цілісного майнового комплексу, управлінську та фінансову діагностику, діагностику економічної безпеки та економічної культури [7].

Така послідовність робіт дасть змогу в комплексі оцінити діяльність підприємства, дати точну та достовірну узагальнену оцінку його стану, а також можливість прийняття ефективних рішень щодо подальшого його функціонування. В умовах глобальної економічної кризи важливою умовою господарювання є комплексна оцінка стану підприємства, що набуває особливо важливого значення практично для всіх ланок фінансово-економічної системи. Особлива увага приділяється підприємству як первинній і провідній одиниці економіки держави, оскільки саме тут створюються конкретні економічні блага, які стають першоосновою національного багатства. Без точної оцінки стану підприємства, його ресурсного забезпечення, визначення економічного потенціалу, конкурентоспроможності неможливо визначити ефективні шляхи його подальшого розвитку. Метою діагностики кризового стану підприємства є необхідність комплексного підходу до діагностики фінансово-економічного стану підприємства в умовах глобальної економічної кризи. Визначення стану підприємницької діяльності важливе як для управлінського апарату даного підприємства, так і для його власників, банківських установ, фінансових служб, територіальних органів управління, фіскальних органів. Наведені обставини визначають необхідність і важливість формування методологічного інструментарію економічної діагностики стану підприємства як необхідної бази для виявлення ресурсів і напрямів діяльності на перспективу.

В умовах глобальної економічної кризи доцільно розглянути діагностику кризового стану підприємства. Діагностика розглядається як необхідний етап дослідження проблем (що виникають у процесі життєдіяльності певної системи), який відбувається після виявлення проблеми у результаті контролю (нагляд за станом системи). Діагностикою проблеми називають виявлення

невідповідності між фактичним та цільовим (нормативним) станом системи, між її внутрішнім та зовнішнім середовищем, між окремими підсистемами, аналіз розмірів відхилень та їх впливу на процес функціонування та розвитку системи.

Глазов М. М. розуміє діагностику як вчення про методи і принципи розпізнавання дисфункцій і постановку діагнозу об'єкту, що аналізується з метою підвищення ефективності його функціонування, життєздатності в умовах вільної конкуренції, вільного, нерегульованого ринку [2].

Діагностику розглядають як етап дослідження проблемної ситуації функціонування будь-якого об'єкта на основі проведеного моніторингу, що спрямована, як правило, на дослідження причинно-наслідкових зв'язків у виникненні певної проблеми та формуванні узагальнюючого висновку стосовно її подолання. Основним завданням діагностики є встановлення діагнозу, тобто формування узагальнюючого висновку стосовно поточного та перспективного стану об'єкта дослідження, доцільності та необхідності здійснення корегування основних параметрів функціонування в цілому та в розрізі окремих підсистем.

Проведення діагностики – не одноразовий захід, а дослідницький, пошуковий, пізнавальний процес, який проходить в певному часі та просторі. Об'єктом діагностування може бути система будь-якого рівня: макро- (економіка країни), мезо- (розвиток певної галузі) або мікро- (стан життєздатності та розвитку підприємства в цілому або його окремої складової – внутрішнє середовище, ресурсне забезпечення, окремий бізнес-процес або напрям діяльності, досягнуті результати, стан управління тощо).

Основні концептуальні положення сучасного розуміння процесу діагностики кризового стану та загрози банкрутства підприємства викладені у праці професора А.П. Градова [7]. Слід звернути увагу на необхідність постійного спостереження за станом підприємства, оскільки „економічний механізм виникнення кризового стану пізнається тільки через постійне спостереження". Необхідно впровадити поняття „природні коливання" ділової активності, які слід відрізняти від істинних сигналів, що сповіщають про настання кризового стану підприємства. Як критерії, що розмежовують ці поняття, використати ступінь відхилення від довгострокової тенденції, що характеризує даний процес, та темп наростання величини цього відхилення за одиницю часу [5].

Дослідниками визначено, що не всі явища та сигнали, нагляд за якими необхідно організувати, можуть бути безпосередньо оцінені кількісно. Існує багато явищ та процесів, які можуть досліджуватися тільки якісно. Однак неможливість безпосередньої кількісної оцінки подібних вихідних явищ зовсім не означає неможливість наступної кількісної оцінки наслідків, які ними спричиняються.

Враховуючи викладені особливості та вимоги до процесу діагностики, найдоцільнішим способом створення інформаційного забезпечення дослідження сигналів є організація сканування зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства, під яким розуміють безперервне упорядковане спостереження за параметрами зовнішнього і внутрішнього середовища, які характеризують ступінь сприйнятливості внутрішніх та зовнішніх умов для досягнення стратегічних завдань підприємства та забезпечення його життєздатності.

Українським науковцем О. О. Терещенком з метою швидкої ідентифікації фінансової кризи, виявлення причин, що її зумовлюють, та розробки антикризових заходів запропоновано впроваджувати на підприємствах систему раннього попередження та реагування (СРПР) [3].

Система раннього попередження та реагування – це особлива інформаційна система, яка сигналізує керівництву про потенційні ризики, які можуть загрожувати підприємству як із зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Головними завданнями СРПР визнано виявлення загрози банкрутства та прогнозування його виникнення. На базі СРПР будується система управління ризиками, метою якої є ідентифікація ризиків, оцінка їх рівня, нейтралізація ризику шляхом розробки відповідних контрзаходів, спрямованих на подолання негативних тенденцій.

Відомий російський дослідник А.П. Ковальов використовує термін «діагностика банкрутства», під яким розуміє фінансовий аналіз, який спрямований насамперед на виявлення якомога раніше різноманітних збоїв та упущень в діяльності підприємства, потенційно небезпечних з точки зору вірогідності настання банкрутства [7].

Відповідно, процес діагностики проблеми неплатоспроможності та банкрутства можна розглядати як систему досліджень, яка у сукупності дає змогу сформулювати необхідні висновки стосовно стану, в якому опинилося підприємство, та можливих шляхів виходу з нього. Таким чином, діагностика кризи не повинна обмежуватися тільки констатацією її наявності, але й надавати дослідникові необхідне аналітичне підґрунтя для генерації можливих шляхів їх

подолання. Представляється перспективною диференціація змісту та напрямів аналізу фінансово-господарської діяльності господарюючих суб'єктів залежно від фази перебігу кризи – передкризова, збурення, розгін, апогей, повернення, заспокоєння, післякризова.

Доцільно також розрізняти аналітичні дослідження кризи залежно від часу їх проведення відносно кризового періоду. За цією ознакою класифікації виокремлюють такі види досліджень кризи: поточне дослідження, яке здійснюється у процесі проходження кризи, тобто до її завершення; прогностичне дослідження, за якого криза вивчається до її виникнення; ретроспективне дослідження, яке передбачає дослідження кризи після її завершення [4].

Таким чином, діагностика кризи розвитку підприємства – це система ретроспективного, оперативного і перспективного цільового аналізу, спрямованого на виявлення ознак кризи підприємства, ідентифікацію її глибини та можливих наслідків, оцінку можливостей подолання, задоволення інших аналітичних потреб суб'єкта антикризового управління.

Основним призначенням діагностики як висхідного етапу антикризового управління є: діагностування наявності кризи, оцінення її масштабів, стадії, гостроти прояву, у тому числі вірогідності та часу виникнення ситуації банкрутства; прогнозування можливих тенденцій подальшого розвитку кризи за песимістичним (ліквідаційна процедура) та оптимістичним (санаційна процедура) сценарієм; надання суб'єктові антикризового управління аналітичної інформації, необхідної для прийняття відповідних управлінських рішень: оцінки можливості, доцільності та передумов виведення підприємства з кризового стану; захисту інтересів власників підприємства та пом'якшення негативних наслідків розпродажу майна підприємства [6].

Таким чином, у процесі діагностики здійснюється не тільки аналітичне дослідження існуючого стану підприємства, ступеня охоплення кризою його окремих бізнес-процесів, функцій, підсистем тощо, а й розроблюється прогноз подальшого розвитку як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, який дозволяє перевірити та уточнити діагностичний висновок (діагноз).

Оскільки діагностика кризи розвитку підприємства може ініціюватися різними суб'єктами антикризового процесу, виокремлюють такі види діагностики кризи: внутрішня, яка здійснюється з ініціативи керівництва підприємства та його власників; зовнішня, ініціатором проведення якої можуть бути як кредитори підприємства (для визначення своєї позиції стосовно найбільш доцільного типу поведінки відносно підприємства-боржника), так і потенційні санатори (інвестори), для яких проведення діагностики кризи є необхідною складовою обґрунтування доцільності участі в санації підприємства (інвестування коштів у його розвиток).

Висновки. Якісно проведена діагностика створює необхідне аналітичне підґрунтя вдосконалення процесу фінансово-економічної діагностики та для формування антикризової програми підприємства, визначення переліку раціональних антикризових заходів, а отже є запорукою успішного розв'язання завдань щодо локалізації та подолання кризи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Белов Б. О. Економічна діагностика як один з методів удосконалення системи управління фінансовими ресурсами АПК / Б. О. Белов // *Агросвіт*. – 2008. – № 20. – С. 13–16.
2. Грачова Р. Як визначити реальний фінансово-майновий стан свого підприємства / Р. Грачова // *Дебет-Кредит*. – 2012. – № 34. – С. 45–48.
3. Гудзь О. Є. Фінансова діагностика в сільськогосподарських підприємствах / О.Є. Гудзь // *Облік і фінанси*. – 2013. – № 1. – С. 28–33.
4. Довбня С.Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С. Б. Довбня, Н. Ю. Гічова // *Фінанси України*. – 2008. – № 4. – С. 88–97.
5. Євладенко А. Ю. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Майбутні проблеми світової науки». – Т.2. – Софія: «Белград» ОДД, 2009. – С. 59–62.
6. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия: проблемы, концепции и методы / Б. Коласс. – М.: Финансы, 2007. – 564 с.
7. Матвійчук А. Діагностика банкрутства підприємства / А. Матвійчук // *Економіка України*. – 2011. – № 4. – С. 20–28.
8. Турило А. М. Методичні підходи до оцінки фінансової діяльності підприємства / А. М. Турило // *Фінанси України*. – 2010. – № 3. – С. 100–104.
9. Швиданенко Г. О. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства: монографія / Г. О. Швиданенко, О. І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2002. – 192 с.

REFERENCES

1. Bjelov B. O. Ekonomichna diagnostyka jak odyn z metodiv udoskonalennja systemy upravlinnja finansovymy resursamy APK / B. O. Bjelov // *Agrosvit*. – 2008. – № 20. – С. 13–16.
2. Grachova R. Jak vyznachyty real'nyj finansovo-majnovyj stan svogo pidpryjemstva / R. Grachova // *Debet-Kredyt*. – 2012. – № 34. – S. 45–48.
3. Gudz' O. Je. Finansova diagnostyka v sil'skogospodars'kyh pidpryjemstvah / O.Je. Gudz' // *Oblik i finansy*. – 2013. – № 1. – S. 28–33.
4. Dovbnja S.B. Diagnostyka rivnja ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstva / S. B. Dovbnja, N. Ju. Gichova // *Finansy Ukrainy*. – 2008. – № 4. – S. 88–97.

5. Jevladdenko A. Ju. Materialy V Mizhnarodnoi' naukovo-praktychnoi' konferencii' «Majbutni problemy svitovoi' nau-ky». – Т.2. – Sofija: «Bjelgrad» ODD, 2009. – S. 59–62.
6. Kolass B. Upravlenie finansovoj dejatel'nost'ju predprijatija: problemy, koncepcii i metody / B. Kolass. – M.: Finansy, 2007. – 564 s.
7. Matvijchuk A. Diagnostyka bankrutstva pidpryjemstva / A. Matvijchuk // Ekonomika Ukrainy. – 2011. – № 4. – S. 20–28.
8. Turylo A. M. Metodychni pidhody do ocinky finansovoi' dijal'nosti pidpryjemstva / A. M. Turylo // Finansy Ukrainy. – 2010. – № 3. – S. 100–104.
9. Shvydanenko G. O. Suchasna tehnologija diagnostyky finansovo-ekonomichnoi' dijal'nosti pidpryjemstva: monografija / G. O. Shvydanenko, O. I. Oleksjuk. – K.: KNEU, 2002. – 192 s.

Направления совершенствования процесса финансово-экономической диагностики деятельности предприятий

Н.И. Демчук

В исследовании рассмотрен процесс диагностики финансово-экономической деятельности в общей системе управления предприятием: изучение характера действия экономических законов, определение закономерностей и тенденций развития экономических систем макроуровня. Предоставлено комплексное обоснование стратегий развития предприятия, которое заключается в осуществлении контроля за достижением целевых ориентиров и эффективности использования ресурсов, поиска резервов повышения результативности экономической системы предприятия и принятие управленческих решений по реализации выявленных резервов.

Ключевые слова: процесс финансовой диагностики; экономическая диагностика; управленческие решения; стратегия развития предприятия.

Надійшла 14.05.2015 р.